

BLASSZAUER RÓBERT
Szabó Lőrinc
az ÁVH látóköriében

*

A második világháborút követő évek, évtizedek Magyarországára – miként a többi közép-európai országra is – az állami terrorizmus importja, szovjet mintára történő kiépítése és működtetése volt a jellemző. Az ÁVO, az ÁVH,¹ ill. utódszerveik voltak hűséges őrei az ezt megalapozó, a párt (MKP, MDP, MSZMP) által képviselt bolsevik ideológiának, melynek lényege úgy foglalható össze, hogy a tulajdon lopott holmi, a dolgozók kizsákmányolásának eszköze, ezért felszámolása a boldog jövő záloga. Ez azonban – hirdették – nem érhető el a munkásosztály (valójában élcsapata, a Párt) vezető szerepének biztosítása, a munkás-paraszt szövetség megteremtése és folytonos erősítése, a gazdaság (különösképpen a nagyipar) társadalmisított szektorának gyors fejlődése, a kizsákmányoló elemek fölszámolása és a proletár nemzetköziség nélkül. Az 1940-es évek végétől azonban ennek a folyamatnak néhány eleme kezdett problematikusává válni, egyebek közt a „Lenin és Sztálin útján haladó” parasztpolitika és a tervgazdálkodásban tetet öltött szocialista iparfejlesztés. Nem sikerült teljesíteni az első ötéves terv irreális előirányzatait – a lemaradás pl. az agyonrekámozott szénbányászatban szembetűnő volt. Bűnbakot kellett tehát keresni, leleplezni az imperialisták aknamunkáját, a volt tőkészek zsoldjában állók káros tevékenységét. E „nagyívű” programnak elsősorban azok a bányamérnökök estek áldozatul, akik a MESZHART² és a MÁSZ³ szénbányáiban dolgoztak, illetve sokan azok közül, akik az ágazat irányítói vagy a tervek elkészítői voltak. Jelen sorok szerzője az ő kálváriájuknak stációit kutatja az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Hivatalában, s eközben akadt olyan dokumentumokra, amelyeknek irodalmi vonatkozásaik is vannak.

1952. augusztus hó 6-án – a minden részletre kiterjedő, speciális környezet tanulmányt is felhasználó „Operációterv” alapján – az ÁVH letartóztatta és a Gyorskocsi utcai Állambiztonsági Központi Fogdába szállította dr. Káposztás Pál bányamérnök-egyetemi tanárt, a Földalatti Vasúttervező Vállalat főmérnökét, Krupár Géza bányamérnököt, a Bányászati Kutató Intézet osztályvezetőjét és Vargha Béla bányamérnököt, a Bányászati Tervező Intézet osztályvezetőjét, mivel *Az I/4 Osztály hálózati úton megállapította, hogy 1946-ban a hét hónapos és a 3 éves szénbányászati tervet helytelenül készítették el és helytelenül vitelezték ki (sic!). A fenti tervekben az ország rossz minőségű szemtelepének (sic!) feltárását irányozták elő az alapszén kitermelésével szemben, mely a nemzetgazdaság szempontjából káros és megengedhetetlen. A tervek rossz elkészítésének, kivitelezésének a következménye az lett, hogy szénbányászatunk az ipart nem tudja kellő mennyiségű jó minőségű szénrel ellátni. Hálózati úton megállapítottuk, hogy a 7 hónapos és a 3 éves szénbányászati tervet kik készítették el. Ezeknek a személyeknek őrizetbevételére javaslatot tettünk és az engedélyt megkaptuk.*⁴

A „Varga Béla és tsai”-nak, „Bányá”-nak, „Bányamérnökök”-nek nevezett ügyben rövidesen újabb letartóztatásokra került sor. Őrizetbe vették Dzsida László bányamérnököt, a Földalatti Vasútépítő Vállalat osztályvezető-helyettesét, Hansági Imrét, a Magyar Népköztársaság Érdemérem arany fokozatával kintüntetett bányamérnököt, az Országos Tervhivatal szénbányászati osztályának helyettes vezetőjét, Heinrich Henrik bányamérnököt, a Bányászati Kutató Intézet munkatársát, dr. Kelemen Ferenc „volt bankárt”, dr. Márkus Györgyöt, a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. volt igazgatóját, dr. Mohi Rezső bányamérnököt, a Bányászati Kutató Intézet előadóját, dr. Vitális Sándor Kossuth-díjas geológust, a Bánya- és Energiaügyi Minisztérium Földtani Osztályának vezetőjét, valamint dr. Déry József ügyvédet, a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. volt igazgatóját.⁵

Az ő vélt szerepükre, kártevő tevékenységükre Gerő Ernő⁶ 1952 decemberében írt „Szigoruan bizalmas” leve-

1 ÁVH: Államvédelmi Hatóság: Fegyveres belbiztonsági testület, amelynek létrehozásáról az 1948. szeptember 10-én megjelent 288.009/1948. sz. BM. rendelet intézkedett. 1949. december 28-ig a szervezet közvetlenül a Belügyminisztériumtól függött, ezt követően a Minisztertanácsnak közvetlenül alárendelt hatósággá vált, melybe beolvasztották a Honvéd Határőrséget és a HM Katonapolitikai Főcsoportfőnökséget is. Nagy Imre (1896–1958) miniszterelnök 1956. október 28-án feloszlatta. Elődje az 533.900/1946. sz. BM. rendelettel önállósított budapesti politikai rendőrség, a Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztálya (ÁVO) volt.

2 MESZHART: Magyar-Szovjet Hajózási Részvénytársaság. 1946-ban Budapest székhellyel létrejött magyar-szovjet hajózási vállalat, melynek érdekeltségi körébe tartoztak a pécsi szénbányák is. 1954 végén a szovjetek eladták részvényeiket a magyar államnak.

3 MÁSZ: Magyar Állami Szénbányák. A bányák államosításakor (1945–1946) létrehozott szervezet, melyhez egyebek közt a volt Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. bányái is tartoztak. 1948-ban megszűnt, jogutódja a Szénbányászati Iparigazgatóság lett.

4 Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (a továbbiakban ÁBTL) 3.1.9. V-110208/9.

5 A rendkívül szövevényes, újabb és újabb koncepció által 43 vizsgálati dossziéra duzzasztott ügyben – ezt dr. Déry József a korábbi, közkedvelt reklámra utalva olyan Guttman-nadrágnak nevezte, amelyet vasárnapi is húznak – további személyeket tartóztattak le, ill. hallgattak ki.

6 Gerő Ernő (Terbegec, 1898 – Budapest, 1980): kommunista politikus. 1945–48 között közlekedésügyi miniszter, 1948-tól pénzügy-, majd államminiszter. 1949-től 1952-ig a Népgazdasági Tanács elnöke. 1953. július 4 – 1954. június 23. között belügyminiszter.

le utal: *Nagyon valószínűnek tartom, hogy szabotázs valóban történt s hogy valóban Chorin utasítására csinálták... Ami azt illeti, hogy a volt Nehézipari miniszterium »szakértői« és az OT⁷ »szakértői« helytelen irányba vitték szénbányászati beruházásainkat, azt állítva, hogy takarékoskodnunk kell a fekete- és a minőségi barnaszénrel s mindenekelett a lignitet és a gyenge barnaszénket kell kitermelni – mindez tulontul ismert dolog. Ezt mi lepleztük le. Ezt az »elméletet« mi zúztuk szét s állami és párhatalmazatokban elítéltük... Igen valószínűnek tartom, hogy a jóminőségű szenek kimelésének »elmélete« ténylegesen a szabotázs leplezésére készült...⁸*

Közismert tény, hogy dr. Chorin Ferencet, a GYOSZ⁹ elnökét, a Felsőház tagját, a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. elnök-vezérigazgatóját 1944 márciusában a németek elfogták. Először az Astoriába szállították, majd a Svábhegyen, a Mátyás király úti Weiss Manfréd-villában tartották őrizetben. Nem sokkal később őt és a Chorin, Kornfeld, Heinrich, Weiss és Mauthner család több tagját egy megállapodás értelmében¹⁰ kiszállították Svájcba.

Nos, a németekkel lebonyolított tranzakcióban részt vevő dr. Déry József 1952. október 2-i őrizetbe vételére azért került sor, mert azzal vádolták, hogy kapcsolatot tartott fenn az időközben az Egyesült Államokba távozott dr. Chorin Ferencel, s hajdani kenyéradó gazdája utasításait ő továbbította a bányamérnököknek. Déry ekkor, őrizetbe vételekor a feleségével Csorváson tartózkodott kitelepítettként, és itt az Országos Földmérési Felügyelőség „gúlaépítésén” dolgozott. (Fiuk, az 1921. május 11-én Linzben született Déry János Frigyes a Szovjetunióban húszéves büntetését töltötte, ugyanis ennyire ítélték „kémgyanúság” miatt.) Ám amikor a Budapest, II. kerületi Volkman utca 4. sz. alatti házukban, ahol kitelepítésükig laktak,

az ÁVH házkutatást tartott, kiderült, hogy többek között egy faládába téve Chorin Ferencnek az alábbi vagyontárgyait rejtegette egy pincében: 600 db kb. 50 kg ezüst evőeszköz kb. 39 000 Ft 102 db arannyal befutott ezüst evőeszköz 8 000 Ft.¹¹

A „sikeres” házkutatásra azért kerülhetett sor, mert az őrizetbe vett ügyvéd beismerte, hogy dr. Chorin Ferenc őrá bízta Magyarországon maradt vagyonának felkutatását és elrejtését, illetve azt kérte tőle, hogy *egy-egy ingóságait mint Pl. bundákat, küldjem ki részére, amit én a svájci vöröskeresztes transzporton keresztül meg is tettem.*¹²

Déryt 1952. október 10-től „további intézkedésig” minden éjjel „iratják” a cellájában. Többek között arra a kérdésre kellett válaszolnia, hogy *Kiknél vannak elrejtve dolgaim?* Felsorolásában egy ismerős névre bukkanunk: *Szabó Lőrinc, Volkman u. 8. (fiam ruhái).*¹³ Az őrizetes nem mindenről számolt be előadónak, Beck Ernőnek, majd Kis-Toldi Ferencnek és a vizsgálatot vezető Kapitány István osztályvezetőnek, illetve Kiss László alosztályvezetőnek. Celláját viszont egy fogdaügynökkel¹⁴ osztotta meg, aki 302/1, majd *II. em. író I/1* szignóval naponta buzgón jelentett Déryről. Tőle tudjuk, cellatársa elmondta neki, hogy *az egyik értékes kép, amelyet (...) a Szépművészeti Múzeumba adtak be, onnan kivették és jelenleg egy közéleti nagyság szobáját díszíti... Itt kijelentette, hogy amikor azt kérdezték tőle, hogy ki az a személy, akinél a kép megtalálható, nem merte megmondani azt sem, hogy tudja, valamint azt sem, hogy erről a személyről és a többi »ilyen harácsoló« illetőről a diplomáciai postán küldött értesítést, mert attól tartott, ha megnevezi Révai személyét, akkor agyon fogják ütni, hát ha azt is tudnák, hogy megírta Chorinnak a »révaifélék és a baloghfélék«¹⁵ rablásait.*¹⁶

7 OT: Országos Tervhivatal. 1947-ben létesítették, egyebek közt tervjavaslatok, gazdaságpolitikai irányelvek kidolgozására. Elnöke 1953-tól tagja volt a Minisztertanácsnak.

8 ÁBTL 3.1.9. V-110208/8.

9 GYOSZ: Gyáriparosok Országos Szövetsége. 1902. május 29 – 1948. április 4. között állt fenn érdekvéköpiéleti tömörülésként.

10 „A megállapodás oly módon intézkedik, hogy a németeknek nem tulajdon, hanem csak szolgálmi jogot engedélyez (a WM-vagyon tárgyában. – B. R.), és ha a normális viszonyok visszatérnek, akkor nincs az a független magyar bíró, amelyik erre meg ne állapítaná a kényszer jellegét. Intézkedést tartalmaz továbbá a megállapodás a németek által a WM. család részére fizetendő pénzbeli dollárban kifejezett ellenszolgáltatásról is. (sic!) Az engedélyezett szolgálmi idő pedig 25 év.” (Déry József s.k. vallomása. Feljegyzés Budapest, 1953. január 23. ÁBTL V-110208/21 / „Az aláíró személyek, mint-hogy Chorin személy szerint nem volt tulajdonosa a WM-nek, a WM. család hat tagja: Weiss Daisy-Chorinné, Weiss Marián-Kornfeldné, Weiss Elza, Weiss Jenő, Weiss Alfonz és Weiss Edith voltak.” (Jelentés, 1953. január 26. ÁBTL V-110208/21.

11 ÁBTL 3.1.9. 110208/20.

12 Déry József kihallgatása. Feljegyzés. Budapest, 1952. november 19. ÁBTL 3.1.9. V-110208/20.

13 ÁBTL. 3.1.9. V-110208/19.

14 Az illető – „A koncepciók ügyekben foglalkoztatott hálózati személyekkel kapcsolatos anyagok” (ÁBTL 2.1. IX/62.) szerint – miniszteri titkár volt, szolgálati visszaélés miatt internálták, és „1950 júliusa óta végez folyamatos ügynöki munkát.”

15 Révai József (Budapest, 1898–Balatonaliga, 1959): marxista ideológus, a Szabad Nép főszerkesztője, 1949–1953 között népművelési miniszter. Balogh István (Stájerlak, 1894 – Budapest, 1976): r. kat. pap, az ideiglenes nemzeti kormány államtitkára. Rövid ideig az FKGP főtítkára, majd a Független Demokrata Párt megalapítója. A Rajk-perben 10 évi fegyházbüntetésre ítélt Szász Bélának (Szombathely, 1910–?) a zárkátársa, Érdi Sándor elmondotta, hogy „miképp igyekezett a Budapestben korrupt hírben álló páter Balogh kisgazdapárti államtitkár behálózni. Pontosan emlékezett a Balognak küldött pezsgősládák, a francia konyhakok árára, akárcsak a „Stern bácsinál”, ebben a neves, bár látszatra nem előkelő, zsidó étteremben adott vacsorák költségeire.” (Szász Béla: Minden kényszer nélkül. 151–152. Európa-História, 1989.)

16 Jelentés, Budapest, 1952. november 21. ÁBTL 3. 1. 9. 110208/20.

Déry 1953 januárjában új előadót kap. Ő lesz a celatárs jelentései szerint az általa „piszkos, kommunista állat”-nak, „a felszínre került emberiség szemetjé”-nek, „unintelligens, iskolázatlan fráter”-nek, „durvá”-nak, „erőszakos”-nak, „tiszteletlen”-nek és „szadistá”-nak nevezett kihallgatótiszt, aki egyebek közt a Chorinék, illetve Heinrichék vagyontárgyaival kapcsolatos kérdéseket, valamint a Szabó Lőrinc-vonalat forszírozta erőteljesen.

Déry, adta tudtul a fogdahálózat 1953. február 17-én: *Nagyon bánatos és letört, mert nem tudja, mi fog még előjönni a kérdések során. Szabó Lőrinc személyénél nagyon fél attól, hogy nem ismerte be azt, hogy egy alkalommal hozott neki Svájcban John Knittel¹⁷ írótól pár száz dollárt vagy frankot (már nem is emlékszik) és annak vitt is levelet Szabó Lőrinc-től. Attól is tart Déry, hogy az ÁVH. azért érdeklődik megint az elhelyezett holmik után, mert nem elég amit eddig „összehordtak” hanem még a Szabónál lévő ruhane-műeket is el akarják „rabolni”. Egy nappal később ismét Déry írásbeli feladatáról, illetve az abban elhallgatott állítólagos tényekről esik szó: Nem értette, hogy az előadó miért vette sorra Heinrich Henrichet, Heinrich Antal elrejtett képeit, Szabó Lőrincet, amikor az már régen le lett tárgyalva (...) Ebben a hangulatban írta meg a vallomásait de abban elhallgatta Szabó Lőrincnél, hogy a Volksbund és a nemzetiszocialista párt tagja volt és e miatt majdnem kellemetlensége is támadt 1945-ben de sikerült valami protekcióval az ügyét elintéznie és ezért igyekszik most lehetőleg a szélső bal írók felé orientálódni. Elhallgatta, hogy milyen külföldi kapcsolatokkal rendelkezik Szabó Lőrinc és hogy John Knittel svájci írótól pénzt hozott részére (...) Ügyéről: jelentem, hogy csak annyiban mondott újat, hogy kijelentette, hogy Szabó Lőrinc a Volksbund és a nemzetiszocialista párt tagja*

*volt és nem egy fasiszta költeményt írt ami miatt nagyon nagy kellemetlensége lehetett volna ha nem rendelkezett volna megfelelő összeköttetésekkel. John Knittel is elhallgatta valamint az összes többi külföldi összeköttetéseit.*¹⁸ Egy másik alkalommal viszont kijelentette: *ha ismétlen szóba kerül Heinrichéknek tett szivessége, akkor „alá fog nyalni” Déry Tibor¹⁹ dem. irónak akinél sok Heinrich-féle butor van. Igaz, hogy ezt az Elhagyott javak²⁰ adták neki, de legalább az ÁVH. kimegy és a kellemetlenség annak se árt, megéri legalább, hogy mi az ÁVH.*²¹

A Knittel-ügy egy 1953. április 11-i besúgói jelentésben ismét fölbukkan: *Jelentem, hogy mikor az előadó... Szabó Lőrinc életkoráról érdeklődött, akkor arra gondolt (Déry – B. R.), hogy kár volt be nem ismerni azt, hogy Szabó Lőrincnek hozott svájci frankot John Knitteltől.*²²

*

Ami a spicli képtelenséggel teletűzdelt jelentéseit illeti: tudjuk, hogy Szabó Lőrincet – elsősorban a Vezér című verse miatt – a baloldal valóban kikiáltotta fasisztának, elmondta az „új rend” bértollnokának.²³ És sor került meghurcolására, rendőrségi vegzálására is. Már az ostrom végeztével, 1945. február elején bevitték a II. kerületi előjáróságra, s március 15-én, a bori munkatáborban elpusztult költő, Lukács László özvegye a II. kerületi rendőrség politikai osztályának vezetőjeként heti egyszeri jelentkezésre kötelezte azzal, hogy más alkalommal „lakását nem hagyhatja el.” Az ideiglenes nemzeti kormány még ugyanebben a hónapban, 29-én háborús bűnösnek nyilvánította – sokakkal együtt –, mert: *a háború fokozottabb mértékben való folytatására és a nyilas (fasiszta) mozgalomnak segítségével szellemi tevékenységet fejtett ki.*²⁴ Összesen négy esetben vették őrizetbe – utolsó alkalommal az Andrássy út 60-ban. (Ide egyébként lányát, Kisklárát is bevitték 1945 szeptemberében egy állítólagos fasiszta összeesküvéssel kapcsol-

17 Knittel, John (Dharwar, India, 1891 – Maienfeld, Svájc, 1970): az 1930-as évek egyik legtöbbet olvasott, németül és angolul publikáló svájci írója. Több művét megfilmesítették.

18 ÁBTL 3.1.9. V-110208/21.

19 Déry Tibor (Budapest, 1894 – Budapest, 1977): Kossuth-díjas író, több esetben vezetőségi tagja volt a Magyar Írók Szövetségének. 1956 után börtönbüntetést szenvedett.

20 Elhagyott Javak Kormánybizottsága: Az ideiglenes nemzeti kormány 1945. évi 727 M.E. sz. rendeletével felállított testület, melynek feladata: „1. A háború pusztítása és a német megszállás következtében otthontukat, vagyonukat és életfenntartási alapjukat veszített egyének megsegítése – az elhurcoltak felkutatása és hazaszerzése céljából – továbbá a háborús viszonyok és elhurcolások következtében elhagyottá vált házi- és földbirtokok, ipari és kereskedelmi vállalatok, lakások, lakberendezések, jogosítványok stb. lehető biztosítása, üzembehelyezése, fenntartása és felügyelete, az örökösök nélkül hátrahagyott javaknak az elhurcolások következtében károsultak részbeni kárpótlására fordítása, a háború és az elhurcolt személyek munka- és jogviszonyának rendezé-

se (sic!)...” Megszüntetését a 8920/1948 Korm. sz. rendelet mondta ki. (Magyar Közlöny Rendeletek Tára 1948. augusztus 27.)

21 ÁBTL 3.1.9. V-110208/21.

22 ÁBTL 3.1.9. V-110208/22.

23 1962-ben, tehát már kevésbé felforrósodott légkörben, Szabó Lőrinc összegyűjtött versei utószavában is azt írhatta Sötér István, hogy „Nem mondhatjuk, hogy Szabó Lőrinc cselekvő részt vállalt költészetével a fasiszmus vagy a háború oldalán. De súlyos világnézeti tévedésére, a magyar nép valódi érdekeinek félreértésére vall az az öröme is, mellyel a szennyes kezek nyújtotta ajándékot, 1938 és 1940 fasiszta „döntéseit”, „határrendezéseit” fogadta. Kétségtelen, hogy ... a fasiszmust és a világháborút olyan nacionalista nézőpontból szemlélte, mely lehetetlenné tette számára, hogy ezek szörnyű arculatát felismerje.”

24 81/1945. ME sz. rend. 13. 1. és 6. pont. „Dálnoki Miklós Béla kormányának (ideiglenes nemzeti kormány) minisztertanácsi jegyzőkönyvei. 1944. december 23. – 1945. november 15. Magyar Országos Levéltár, Budapest, 1997. 329–331.

latosan.) Amikor elengedték, Péter Gábor²⁵ azt mondta a költőnek: *A vizsgálat tovább folyik ön ellen, most szabadul.* A Magyar írók Szövetsége – ekkor még a VII. kerületi Nagyatádi Szabó István (1938-ig, ill. 1951-től Kertész) utca 18-ban működött – megindította ellene az igazolási eljárást, de csak az újságírók igazoló bizottsága hozott ügyében döntést. A verdikt: feddés. Tehát gyakorlatilag igazolták. Ezt követően pedig 1947-ben az írószövetség tagjává választották. (Tiltakozásul Bóka László lemondott tagságáról, és vele – szolidaritást vállalva – Kárpáti Aurél és Zsolt Béla is.) De hogy a politika számára továbbra is persona non grata maradt, azt 1952. márc. 20-án feleségéhez írt levele is igazolja: *Lócinak megint valami baja ígérkezik a (röplabda – B. R.) válogatott kerettel: tán miattam, ahogy három évvel²⁶ ezelőtt.*²⁷

*

Ám térjünk vissza a kiválóan értesült fogdaügynökhöz, akinek egy további jelentéséből kiderül, hogy dr. Déry József *Számol most már azzal is, hogy súlyos büntetést fog kapni amit esetleg nem fog kibírni. Ezért arra kért, hogy ha én majd kiszabadulok akkor, minthogy a felesége ha megtudja, hogy milyen nagy büntetést kapott biztos öngyilkos lesz, és így nem fog maradni senki aki az esetleg hazatérő fiának²⁸ üzenetet adjon át, hogy akár évek múlva is, menjek el Volkmann utca 8. szám alá és ott beszéljek Szabó Lőrincel akinek hagyjam meg a cimemet a fia részére, vagy ha Szabó Lőrincel nem tudnék beszélni akkor Volkmann utca 2 szám alatt keressem fel Dudás nevezetű házmestert és nála hagyjak üzenetet a fia részére.*²⁹

*

Az őrizetes ügyvéd ugyanis Szabó Lőrincékkel közelebbi „nexus”-ban volt: ennek Szabó Lőrinc közzétett naplójában, levelezésében is nyoma maradt. 1945 szeptemberében ezt jegyezte fel naplójában: *A szomszéd házmesterék, Szalayék, hárman 150 P-t adtak a hadifoglyok segélyezésére. Mi hárman csak százat adhattunk. Déry dr.: 500. Derék emberek.*³⁰ Kodolányi Jánosnak 1951. november 28-án (a Déryék kitelepítését követő időszakban – B. R.) azt írja levelében,

hogy: *Emberekkel alig találkozom, a baráti Pasarét egyre ürül,*³¹ így érthető, hogy a kitelepítés ideje alatt is állandó kapcsolatban voltak egymással. Ennek bizonyítékát, a Csorvásról a fővárosban maradt barát-hoz küldött leveleket a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattára őrizte meg. E dokumentumok nemcsak a két ember (és család) közti viszony bensőségességéről árulkodnak, de közvetett módon Szabó Lőrinc mindennapjairól, emberi karakteréről is vallanak. Az első levelet Déry József 1951. július 12-én írta: *Kedves Klára és Lőrinc! Fogadják hálás köszönetünket az oly nagy szeretettel és oly igaz együttérzéssel írott kedves soraikért. Nem is képzelik milyen jól estek nekünk (...) Rendkívül élveztük mindketten Lőrinc aforizmáit s bölcselkedéseit, amelyek eszembe juttatták a régi sírfeliratot! (...) Ez a megjegyzésem azonban nem akarja azt mondani, hogy Lőrinc ne folytassa a leveleket továbbra is hasonló modorban! Higgyék el, ez volt részünkre az egyetlen öröm a sok ürömben (...) Kézcsók s' üdvözlöt mindkét Klárának, Téged pedig Lőrincem Lóciával együtt sokszor szívből üdvözlöl őszinte barátsággal Jóska.*³² A második, csorvási mindennapjaikról is részletesen beszámoló levél 1951. október 13-i keltezésű: *Kedves Klára és kedves Lőrinc! Fogadjátok, kérlek, hálás köszönetünket a még augusztus elején írott kedves soraikért. Rendkívül megörvendeztetetek velük bennünket. Ne gondoljátok egy pillanatra sem, hogy mi megfeledkeztünk volna Rólatok, hiszen élénk emlékeztünkben van még az a szeretet és aggodalom, amelyet szomorú sorsunk láttán éreztetek (...) Arra kérlek Benneteket, hogy ha halljátok, hogy valaki kávéit, vagy kakaót akarna venni, közöljétek azt velem, és én nyomban küldöm a kívánt mennyiséget a napi áron, vagy esetleg valamivel olcsóbban. Papp Oszkárénál is van még kávénk, nála is ki tudnám utalni. Pappné informált a jelenlegi kávéárakról, ezen az alapon van még néhány hónapnyi kitarthatásom (Időközben ugyanis nyugdíjának folyósítását megszüntették. – B. R.) (...) Jóska. P. S. Még a nyáron dr. Keserű Béláné sz. Vaszary Lexikétől kaptunk Balatonfüredről egy kedves levelet, amelyben a Te informatioid alapján szíves*

25 Péter Gábor (Újfehértó, 1906 – Budapest, 1993): szabósegéd, altábornagy. Az Államvédelmi Osztály, ill. az Államvédelmi Hatóság vezetője. 1953-ban életfogytiglani börtönrre ítélték. 1959-ben szabadult.

26 Vagyis 1949-ben, amely év karácsonya előtti héten „egy igen magas hatóság lefoglalta a házat, melyben lakunk, kiküldöttje közölte, hogy megveszik, a lakóknak január elsejére el kell hurcolkodniuk (...) az igénybe vevő közület az Államvédelmi. (Ám Losonczy Géza népművelési államtitkár közbelépésére – B. R.) Este nyolc órakor Péter Gábor rendőr altábornagy küldöttje (bejelentette – B. R.), hogy (...) vissza az

egész.” Szabó Lőrinc levele Kodolányi Jánosnak 1950. január 1-jén. Szabó Lőrinc: Napló, levelek, cikkek, Bp., 1974, 478.

27 Szabó Lőrinc i. m. 527.

28 Déry fia 1953. november 26-án térhetett haza – természetesen édesapja erről nem tudott.

29 ÁBTL 3.1.9. V-110208/21.

30 Szabó Lőrinc i.m. 398.

31 Szabó Lőrinc i.m. 519.

32 Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának (MTAK) Kézirattára 4680/126.

készséggel ajánlotta fel, hogy segítségünkre lesz,³³ de úgy látszik, hogy az ilyen leprásokat, mint mi vagyunk, egyik tanács sem mer a területére beengedni.³⁴ Déry ez év november 30-án ragad ismét tollat: *Kedves Klára s kedves Lőrinc! Még október legvégén kaptunk Töletek 500 Ft-ot és tegnap ismét 200-at, fogadjátok a kávé értékesítése körül kifejtett baráti segítségetekért és készségeitekért a leghálásabb köszönetünket. Papp Oszkárné, Marcsi, levelében azt közli velünk, hogy október 27-én átadott Klárának 3 kg-ot és november 7-én 1/2 kg-ot. – Minthogy kedves barátaitokról van szó, azt hiszem, hogy előnyárat számítok, ha arra kérlek Benneteket, hogy az érdekeltektől kg-ként 250 Ft-ot szedjete be, – úgy közölték ugyanis velem, hogy az ár ennél jóval magasabb. – Fogadjátok még egyszer köszönetünket jószágtokért. – Ezután panaszodik amiatt, hogy budai lakásukat átépítették, s kéri, írják meg Szabóék, „kik usurpálják (használgják – B. R.) most a mi hajlékunkat.” Majd így folytatja és fejezi be: *Jancsitol – sajnos – a június elején érkezett hir óta nincs semmi újabb értesítésünk, azt sem tudom, hogy a még ugyanakkor küldött támogatás eljuttott-e hozzá. Meddig fog még tartani a szegény, szerencsétlen gyerek számára ez a szörnyű megpróbáltatás, azt csak a jó Isten tudja és vajjon viszontláthatjuk-e még őt? (...) Fogadjátok még egyszer köszönetünket fáradozástokért (...) Józsi.*³⁵ Négy hónap múltán születik az utolsó két levél: *Csorvás, 1952. márc. 20. Dózsa György utca 14. Békés megye. Kedves Klára és kedves Lőrinc! Már régóta készülök, hogy Nektek írjak, de valami mindig közbe jött, ami a tervem kivételét elhalasztotta. Most azután Klára küldeményének érkezése miatt az irás nem szenvedhet további halogatást és én kedves kötelességemnek teszek eleget, amidőn Nektek itteni életünkről beszámolok. Mindenekelőtt a kedves Klárának akarom a küldött 100 forintokat megköszönni (...) Örömmel halljuk egyébként, hogy Klára operációja nagyon jól sikerült, kívánjuk is, hogy Isten segítségével mielőbb visszanyerje teljes egészségét! Rólad azonban, Lőrincém, december óta nem hallottunk semmit, reméljük és kívánjuk is, hogy azóta már Te is meggyógyultál és azóta már ismét az egészséges, jó kedélyű ember lett ismét belőled! – Örülünk annak, hogy kis Klára már meg-**

*gyógyult, ő még fiatal, s hamarabb lerugja magáról a kisebb hüléseket, nem úgy, mint mi. Lóciról nem irtál semmit Lőrinc, ő most, ha jól tudom, katona. Hogy érzi magát? (...) Mi újság a Volkmann utca 4 alatt? Halom, már van is új lakó a mi házunkban. Bocsánat, csak a volt házunkban, mert azt is, meg a szüleimtől örökölt marcali-i házat is elvették (...) Jóska.*³⁶ *Csorvás, 1952. márc. 21. Kedves Lőrinc! Éppen, amikor el akartam indulni ma reggel, hogy a tegnap este megírt levelet póstára vigyem, hozta a póstás a Te leveledet. – Nagyon köszönöm, Lőrincém, megemlékezésedet és végtelenül örülünk annak, hogy Klára már túl van az operáción és hogy jól érzi magát (...) Nagy részvéttel olvastuk a saját Magad állapotáról közölteket. Arra kérlek, vigyázz nagyon egészségedre és óvakodj minden felesleges és terhes mozgástól, mi a mi volt szakácsnénk: Csider Klára ajánlközését illeti e tekintetben csak annyit közölhetek Veled, hogy mi nagyon meg voltunk vele elégedve. Jól főz, tiszta és megbízható (...) Mi csak a legjobb információkat tudjuk róla adni (...) Kiváncsi vagyok a Krilov-fordításodra, ha megjelenik, engedj részünkre is betekintést!³⁷ Előre is köszönet érte! A Tarékra vonatkozó értesítésedet köszönöm, ez idő szerint még nem kaptam semmiféle értesítést. – Hogy hívják ezt a Tart, mert itt 3-4 Tar család is van. Légy oly jó és érdeklődd ezt meg. Rövidesen írunk a nagy Klárának is. A kis Klára kezét csókolom. Szeretettel üdvözlünk Mindnyájatokat. Trudi és Józsi”.*³⁸

*

A „terhelő adatok” birtokában az Államvédelmi Hatóság végre elérkezettnek látta az időt, hogy lecsapjon a költőre. 1953. április 13-án még csak azt javasolja, hogy tartsanak házkutatást lakásában, a Volkmann utca 8-ban: *Államvédelmi Hatóság. Szigoruan titkos! VI/4-c. aloszt. Tárgy: Javaslat házkutatás megtartására. J a v a s l a t Budapest, 1953. április 13. A bányamérnökök ügyében őrizetben lévő Déry József és Kelemen Ferenc terhelő vallomást tettek Szabó Lőrinc és Kelemen Emil*³⁹ *nevezetű kapcsolataikra. Déry József Szabó Lőrinc költő és műfordító barátjának különböző értékeket és iratokat adott át megőrzésre. Déry József vallja: „Budapestről történt kitelepítésemkor, 1951 júniusában átadtam megőrzésre Szabó Lőrincnek egy*

33 Az ún. befogadói nyilatkozat birtokában ugyanis a családnak módjában lett volna kényszerlakhelyéről a nyilatkozatot tevő lakásába költözni, ám erre a helyi tanács láttamozása, hozzájárulása nélkül nem kerülhetett sor.

34 MTAK Kézirattár 4680/128 I-II.

35 MTAK Kézirattár 4680/127.

36 MTAK Kézirattár 4680/129.

37 Ivan Andrejevics Krilov (Moszkva, 1768 – Szentpétervár, 1844) orosz író meséi Szabó Lőrinc fordításában 1959-ben jelentek meg.

38 MTAK Kézirattár 4680/130.

39 Kelemen Emil (Budapest, 1895 – New York, 1975): festőművész, grafikus, dr. Kelemen Ferenc unokaöccse. Több gyűjteményes kiállítás volt a Tamás Galériában, az Ernst Múzeumban és a Fränkel Szalonban. Néhány műve a Magyar Nemzeti Galériában található. 1957-től haláláig New Yorkban élt.

zongorát és egy bundát és egy nagy ládát, melyben méteres ruhaszövetek, készruhák, egyéb tárgyak és különböző iratok voltak. Szabó örömmel vállalkozott az átadott tárgyak megőrzésére, melyek jelenleg is nála vannak. (...) Fentiek alapján javasoljuk: Szabó Lőrinc 56 éves (sic!) költő és műfordító, Budapest, II. k. Volkman u. 8. sz. 1.em. Kelemen Emil festőművész, Budapest, II. ker. Nyul-u. 5. sz. alatti lakosoknál házkutatás megtartását. Az I/2 osztállyal felvettük a kapcsolatot, a fenti személyek egyikével sem akarnak operatív szempontból foglalkozni és így indítható ellenük eljárás. Kiss László szds. (-) Bácsi Lajos áv.alhdgy. Készült:1 pld. 1 old. Gépelte:NL.⁴⁰

A két nap múlva készült jelentésből viszont kiderül, hogy – az egyébként ekkor már letartóztatott Péter Gábor – korábbi szavai nem voltak üres fenyegetések: *Jelentés. A VI. főosztály kérte Kelemen Emil és Szabó Lőrinc ügyében annak véleményezését, hogy szakmai szempontból van-e kifogás nevezettek őrizetbevételével kapcsolatban. Erre vonatkozóan az alábbiakat állapítottuk meg: Kelemen Emil festőművész kistehetségü művész, akinek a felszabadulás után jelentősebb alkotása nem jelent meg. A felszabadulás előtt kapcsolatban állt egy ideig az u.n. „Szocialista Művészcsoporttal”,⁴¹ de annak munkájában aktívan nem vett részt. A felszabadulás után politikai megnyilvánulásoktól kezdetben tartózkodott. 1952-ben eljárás indult ellene rendőri vonalon a 100 frt-sok (sic!) lebélyegzésével kapcsolatos rémhírhullám idején, ugyanis egy mozi pénztáránál több jegyet egyenként vásárolt meg, s mindannyiszor 100 frt.-ossal fizetett. Ezért átadták rendőrnek (...) Szabó Lőrinc író és műfordító, a „népi írók” csoportjához tartozik. A felszabadulás után népbírósági eljárás indult ellene, népellenes, a fasiszta rendszerrel együttműködő multja alapján. A Hatóság őrizetbevette, de a népbíróság felmentette. Kapcsolatban állott Mc Nab angol őrnaggyal, a British (sic!) Council⁴² budapesti vezetőjével. Ma*

műfordításokat készít, kisebb bábjátékokat ír, egyike az irodalmi életben aktívan résztvevő népies íróknak, tagja az Irószövetségnek. Fazekas István áv.fhdgy. I/2. e alosztály. Rajnai Sándor áv.örgy. osztályvezető⁴³ Póta János áv.szds. osztályvezető alosztályvezető. I. Főosztály Vezetőjének. Készült 2 pld-ban. Tartalmaz 1 lapoldalt. Gépelte F(azekas) I(stván) áv.fhdgy.⁴⁴

Tudomásunk szerint nem került sor az őrizetbe vételre, noha – legalábbis szakmai szempontból – feltehetően nem volt semmi akadálya. Mint ahogy a „magyar Sahti-per”⁴⁵ is végül bírósági komédiává szelídült. Nem csoda, hiszen Gazdik Gyula áv. alez. és Kapitány István áv.száz. *Jelentése* kénytelen megállapítani: *Arra vonatkozóan, hogy Chorin a bányáiparban végzendő kártevésre adott volna utasítást, nincsen bizonyítékunk (...) 1950 utáni időre semmi olyan bizonyítékot nem tudott a vizsgálat felderíteni, mely az őrizeteselek tudatos kártevését bizonyítaná.*⁴⁶ Ennek alapján dr. Kelemen Ferencet 1953. december 16-án szabadlábra helyezték, a többieket azonban átadták a Fővárosi Ügyészségnek azzal, hogy noha Az őrizetbevételek nem megalapozott vádak alapján és bizonyítékok hiányában történtek (...) a vizsgálat során tapasztaltak alapján az a véleményünk, hogy Vargha Béla és társai a 3 és 5 éves szénbányászati terveket nem kártevő szándékkal készítették el. Ettől függetlenül különböző mulasztások miatt a gyanúsítottakat felelősségre lehet vonni. Balázi.⁴⁷

Dr. Déry Józsefet a többiektől elkülönítve 1954. március 25-én nem nyilvános tárgyaláson dr. Jónás Béla⁴⁸ tanácselnök (szakbíró: dr. Borsányi Gyula) öt év börtönre ítélte, amelyet a Legfelsőbb Bíróság (tanácsvezető: dr. Nagy Károly, előadó: dr. Simor Pál, bíró: dr. Budai Ferenc) három év és hat hónapra enyhített. (1952. október 2-től az előzetesben töltött idő beszámításával.) Hogy aztán később bíróság által rehabilitálják.

Szabó Lőrinc 1957. október 3-án meghalt.

40 ÁBTL V-110208/22

41 Helyesen: Szocialista Képzőművészek Csoportja. 1934–1938 között működött az SZDP keretei között, ám a KMP irányítása alatt. 1940 elején megváltozott tagsággal újjáalakult Szocialista Képzőművészek Szervezete néven. Utolsó összejövetelét 1944. március 8-án tartotta.

42 British Council: Nagy-Britannia nemzetközi kulturális kapcsolatainak irányítására, az angol kultúra és nyelv terjesztésére, népszerűsítésére 1930-ban létrehozott, politikától független szervezet.

43 Rajnai Sándor (1922–1994): számos politikai (egyebek közt a Nagy Imre)-per „realizálásában” résztvevő ávos főtiszt, később moszkvai nagykövet. A rendszerváltozáskor Izraelbe távozott.

44 ÁBTL V-110208/22.

45 A Donyec-medencében levő Sahti (a város neve 1920-ig Alekszandrovsk-Grusevszkij volt) bányazem polgári szakértőgárdája ellen

1928-ban eljárást indítottak. A vád szerint a csoport „kapcsolatban állt a régi tulajdonosokkal, a külföldi felderítő szervezetekkel, tudatosan rossz irányban vezette az építkezést, robbanásokat és tüzeket idézett elő, megszegte a munkavédelmi szabályokat, valamint túrhetetlen munkaviszonyokat teremtett.” (Dolmányos István: A Szovjetunió története II. Bp., Tankönyvkiadó, 1964, 152.)

46 ÁBTL V-110208/46.

47 ÁBTL V-110208/8 Balázi Béla (Budapest, 1921–1957?): munkás, 1945-től a Belügyminisztériumban, ill. az ÁVH-n dolgozott. 1953–1955 között a Vizsgálati Főosztály vezetője volt. A forradalom alatt megpróbált átszökni Csehszlovákiába. 1957-ben a Kohó- és Gépipari Minisztérium Tájékoztató és Propaganda Intézetének igazgatójává nevezték ki.

48 Dr. Jónás Béla 1956-ban öngyilkos lett.